

Ümmüğülsüm CANDEĞER

Doçent, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı/ Osmaniye/Türkiye
Associate Professor, Osmaniye Korkut Ata University/Faculty of Arts and Sciences/Department of History/Department of History of the Republic of Turkey/ Osmaniye/Türkiye

eposta: gcandeger@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6717-9311> - RorID: <https://ror.org/03h8sa373>

Atıf/Citation: Candeger, Ü. 2023. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü. *Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye*, 89-105.

<https://doi.org/10.33692/avasyad.1314972>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	15.06.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	14.09.2023
Yayın Tarihi/Published:	29.10.2023

OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KADIN HAKLARI VE STATÜSÜ

Öz

Eski Türklerde hayatın zor koşulları ve doğaya olan saygının da gereği olarak kadın ve erkek arasında büyük bir ayırım yapılmamış insanoğlunun iki cinsi de kişisel haklarına sahip olmuştur. Yönetim kademesinde de hakanın eşi hatun unvanıyla devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Çağdaşı olan diğer toplumlarda ise kadın genellikle ikinci sınıf vatandaş konumunda olup ya öldürülmüş ya da satılmıştır. Diğer toplumlarda aile kurumunun içinde de kadına insan olmanın gereği olan haklarının verilmediği görülmüştür.

Türklerin İslamiyet'i kabulünden ve Anadolu'ya gelişinden sonraki dönemde ise hem çevredeki kültürlerle olan etkileşimleri hem de dinin yorumlanması neticesinde kadınlar özellikle şehirlerde evlerinin içine hapsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki yenileşme ve batılılaşma döneminde kadınlar toplum içinde daha görünür hale gelmeye başlamış, özellikle savaşlardaki kayıplar nedeniyle kadınlar çalışma yaşamında daha çok yer almaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında eğitim alanında haklara sahip olmayı başaran kadınlar Cumhuriyet'in ilanından sonra önce eğitim ardından medeni kanun ile kişisel haklarına ve daha sonra da siyasi haklarına sahip olmuşlardır. Siyasi haklarının kazanılmasında önce belediye seçimleri ardından muhtarlık seçimleri ve son olarak da milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne giden süreçte kadın haklarındaki değişim ve dönüşüm ele alınmıştır. Çalışmada birinci el kaynaklar ve ikinci el kaynaklardan yararlanılarak kadın haklarındaki gelişimin daha iyi açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın hakları, Seçme ve seçilme hakkı, Medeni Kanun

Abstract

In the old Turks, there was no great distinction between men and women as a requirement of the difficult conditions of life and the respect for nature, and both sexes of human beings had their personal rights. At the administrative level, the wife of the Khan, with the title of Hatun, took a role in the state administration. In other contemporary societies, women are generally second-class citizens, either killed or sold. In other societies, it has been observed that women are not given the right of being human in the family.

In the period after the Turks accepted Islam and came to Anatolia, women were imprisoned in their homes, especially in cities, as a result of their interaction with the surrounding cultures and the interpretation of religion. In the 19th century, during the modernization and westernization period of the Ottoman Empire, women began to become more visible in society, especially due to the losses in the wars, women began to take a more part in working life. Women who succeeded to have rights in the field of education in the last years of the Ottoman Empire, after the proclamation of the Republic, first gained their personal rights through education, then civil law, and then their political rights. In gaining their political rights, they had the right to elect and be elected, first in the municipal elections, then in the mukhtar elections, and finally in the parliamentary elections.

In this study, the change and transformation in women's rights in the process from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey are discussed. The aim of the study is to better explain the development of women's rights by making use of primary and secondary sources.

Keywords: Women's rights, right to vote and be elected, Civil Law

Giriş

Eski Türk devletlerinde konar-göçer yaşam nedeniyle hayatın devamlılığı hem kadın hem de erkeğin yapılacak işleri paylaşması şeklinde olmuştur. Doğa ve düşmanları ile başa çıkabilmek için sosyal hayattaki paylaşım nedeniyle kadın hem silah kullanabilmek hem de ata binebilmek durumundadır. Toplumsal hayatın paylaşımı doğal olarak yönetimin de paylaşımını kaçınılmaz hale getirmiştir. Eski Türklerde "Hakan"ın yanında yer alan ve siyasi kararlarda da önemli bir yere sahip olan hakanın eşi "Hatun" olarak adlandırılmıştır (Kılıç 2013: 121-142). Kadına Türk toplumunda böyle bir hak verilirken Çin, Hint, İran, Roma ve Arap toplumlarında kadın daha çok satılabilecek bir mal olarak görülmüştür (Donuk, 1981: 148-161). Türk aile yapısında egzogaminin (aile dışından evlilik) ve monogaminin (tek eşlilik) hâkim olduğu, yine de babanın etkin olduğu patriyarkal (ataerkil) bir sistem mevcuttur¹. Aynı

¹ Ziya Gökalp bunu pederî aile olarak tanımlamaktadır. Pederî aile ile pederşahî aile arasında da bir ayrıma giden Gökalp'e göre *pederî ailede babanın zevcesi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik bir velâyeti vardır ki, buna pederâne velâyet ve zevci velâyet adları vardır. Pederşahî ailede ise aile reisinin gerek evlatları gerek zevcesi üzerine sultas, yani sultanlık hakkı vardır. Evlatlarıyla beraber zevcesi de aileye dahil bulunan sair fertler aile reisinin adi malları ve mülkleri mahiyetinde idi. Bunları isterse satar, isterse öldürürdü; isterse bir başkasına hibe ederdi.*

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

zamanda diğer toplumlarda görülen babanın ya da en yaşlı erkek aile bireyinin hâkim olduğu geniş aile yerine daha çok küçük aile ya da dar aile tipindedir. Burada bahsi geçen küçük aileden kasıt anne- baba, varsa erkek çocuklardan en küçük olanın eşi ve çocukları ile birlikte ebeveynin yanında yaşadığı aile tipidir (Donuk, 1981: 162-164; Kafesoğlu, 1994: 215-217; Sümer, 1999: 388-390).

Donuk'a göre eski Türk ailesinde kadının yeri diğer topluluklara göre daha üstün bir seviyededir. Şöyle ki;

Eski Türk ailesinde özel mülkiyet var idi. Halbuki diğer topluluklarda ailede mülkiyetin ortaklık esasına dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Eski Türklerde aile içerisinde kadının hür olması durumu diğer topluluklarda hemen hiç görülmemektedir. Kadının korunmasını hedef alan leviratus sistemi² (Moğollar hariç) diğer topluluklarda yoktur. Diğer topluluklarda görülen yakın akraba ile evlenme (Yunan, Roma, İran) kardeşi ve kızları ile evlenme (Hind, İran) birbirlerinin karılarını satın alma, karısını çocuk yapması için başkasına takdim etme (Yunan, Hind, Arap) kadınları yakma (Hind) vb. adetlere Türk ailesinde rastlanmaz (1981: 167-168), (Gördeğir, 2019: 1326).

Kendi dönemi içinde diğer topluluklar ile Eski Türk toplumu arasında yapılan karşılaştırma sonucunda Türk ailesi içinde kadının daha geniş haklara sahip olduğu ve hür bir insan olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. "Kocasını ölen kadının evinde ve arazisinde küçük çocuğuyla beraber kalıp diğer milletlerin kadınları gibi kapı dışarı edilmemesi Türklerde kadının yüksek mevkiini gösterir" (Ergin, 1977: 1885).

İslamiyet'in kabulü ile evlilik müessesesinde bazı değişiklikler olmuştur. Monogaminin hâkim olduğu eski Türklerde İslamiyet'in kabulü sonrası kadının hasta olması, çocuk sahibi olamaması vb. durumlarda erkeğe ikinci bir kadınla evlenme hakkı da verilmiştir. Gerçi poligaminin gerçekleşmesi için eşler arasında eşit davranılması şartı getirilmiş olmakla birlikte tek eşlilik tavsiye edilmiştir (Nisâ, 3). Eski Türklerde var olan *kaling*³ geleneği kadına *mehr*⁴ verilmesi haline dönüşmüştür (Kafesoğlu, 1994: 126-132; Kurnaz, 1991: XII; Diyanet, 2017). Kadınlar eşlerinin ölümü durumunda mirastan 1/3 hak alabilirler. Boşanma hakkı ise genelde erkeğe verilmiş bir hak olarak görülmektedir (Kurnaz, 1991: XII). Ancak Osmanlı Devleti döneminde Şeriyeye Sicilleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda

² Leviratus geleneği Moğollar arasında yaygın olarak uygulanmakla birlikte Moğollara özgü bir gelenek değildi. Moğollar dışında birçok millet tarafından uygulanan bu geleneğin kökeni Babil ve Asur hukukuna kadar dayanmakta ve kutsal kitap Tevrat'ta bile bu gelenekten bahsedilmektedir. Anadolu'da kurulan devletlerden Hititlerin de leviratusu uyguladıkları bilinmektedir.

³ Kaling: Eski Türklerde evlenmeden önce erkek tarafının kadına verdiği para ve mal.

⁴ Mehr: Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya başka bir mala mehir denir. Kur'an-ı Kerim'de, evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bunu zorla geri almasının caiz olmadığı konusunda ayetler bulunmaktadır Bakara, 2/237; Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; Mâide, 5/5 gibi.

boşanma davalarının büyük çoğunluğunun kadınlar tarafından açıldığı tespit edilmiştir (Kütükoğlu: 2020: 6).

İslamiyet'in kabulü sonrasında Türklerin Anadolu'yu yurt tutmalarıyla birlikte diğer toplumlarla ilişkiler de artmıştır. Bu ilişkiler toplumların birbirini tanımalarının yanında kültürel olarak da etkileşime girmesine sebep olmuştur. Özellikle Arap, İran, Bizans toplulukları ile yapılan savaşlar ve ticaret haliyle toplumsal değişimlere ve kültürel aktarıma da sebep olmuştur. Ancak yine de bu kültürel etkilenme Selçuklular döneminde Türk kadınının sosyal ve iktisadi hayattan alıkoymamıştır (Turan, 1994: 131; Kaplan, 1998:1). Vakıf kurucusu hatunlar olduğu gibi yine yönetimde söz sahibi olan hatunlar da olmuştur. Hatta Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan Bacıyân-ı Rûm⁵ teşkilatının varlığı da kadının sosyal hayattaki statüsünü göstermesi açısından önemlidir (Turan, 1994: 126-132; Köken ve Büken, 2018: 113-119).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar kadının sosyal hayatta değişimi, dönüşümü ve çağdaşlaşması ele alınmıştır. Çağdaşlaşma meselesi hem öğretim hem çalışma hem de hukuk alanlarını kapsamaktadır. Afet İnan'ın da dediği gibi kadınların okullaşması ve meslek sahibi olabilmeleri, hukuki süreçte ise hem özel hukuk (aile hukuku) hem de amme hukuku (siyasi haklar) alanındaki gelişmeleri çağdaşlaşmanın ana konuları olmuştur (İnan 1985: 332-333). Bu minvalde çalışmada Türk kadınının eski Türk devletlerinden, Türkiye Cumhuriyeti döneminde siyasal haklarını kazanmasına kadar olan serencamı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında "Türklerde Kadın" teması üzerine farklı disiplinlerde çok sayıda eser tespit edilmiştir. Özellikle Üniversitelerde Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında Kadın Çalışmaları Bilim Dalı'nın açılmış olması bundan sonraki yıllarda "Kadın" konusunun daha çok çalışılacağına da bir göstergesidir.

1. Osmanlı Devleti'nde Kadın Olmak

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da kadının sosyal statüsünde -Eski Türk Devletleri'ndeki ve İlk Müslüman Türk Devletleri'ndeki durumdan- büyük bir değişiklik olmadığı düşünülmektedir. Hatta XIV. yüzyılda Batı Anadolu'ya gelen İbn'i Batuta Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun tarafından kabul edilmiştir. Buna istinaden "Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üstün sayılırlar" şeklindeki ifadeleri ise Türk kadınının o dönemde siyasal ve sosyal yaşamda ön planda olduğunu göstermektedir (Konan, 2011: 162). Özellikle İstanbul'un fethinden sonraki süreçte Bizanslı kadınların yüzlerini peçe ile örtmelerinin de etkisi olsa gerek kadınların kıyafetlerinde bir dönüşüm yaşanmaya

⁵ Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı), XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde Ahilik teşkilatının kadın örgütü olarak kurulan ve İslamiyet'in Anadolu'da yayılmasında etkili olan bir teşkilattir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

başlanmıştır. Bu dönemde gerek Bizans ve İran kültürünün etkileri gerekse Halifelik kurumunun Osmanlı Devleti'ne geçmesi kadınların sosyal yaşamında değişiklikleri artırmıştır. Özellikle şehirlerdeki kadınlar arasında çarşaf ve peçe yaygın hale gelmiştir. Kadınların dışarı çıkarken giyinebileceği kıyafetler ve sokağa nasıl çıkabileceklerine dair fermanların çıkarılması ise III. Ahmet döneminde 1725'te başlamış ve çıkarılan fermanla "Müslüman kadınların Hristiyan kadınlara özenmemesi ve ölçülü giysilerle dolaşılması" emrolunmuştur (Yanıkoğlu, 2014: 34). Bu fermanı 11 Haziran 1726⁶ ve 1751'de I. Mahmut'un fermanları, 1797'de III. Selim'in fermanı⁷, 1819'da II. Mahmut'un fermanı izlemiştir. Yani kadının kıyafeti fermanlara konu olmuş ve bu fermanlarda genel olarak "kadınların açık giyinmesi yasaktır" ibaresi yer almıştır (Argıt, 2015: 250). Kadının şehir yaşantısı bu şekilde kurallara göre belirlenmekle birlikte kırsaldaki kadın görece daha özgür bir şekilde sosyal ve iktisadi hayatın içinde yer almıştır (Kurnaz, 1991: XIV; Osmanlı'da Kadın, 2015: 80-81 ve 86-87).

Osmanlı Devleti'nde XVII.- XVIII. yüzyılda kadının giyim kuşamı, sokağa nasıl çıkacağı gibi konularda fermanların çıktığı dönemde Avrupa'da Sanayi İnkılabı ve sonrasında Aydınlanma Çağı yaşanmıştır. Sanayi İnkılabı XVII. yüzyılda İngiltere'de kadın-erkek eşitliği kavramının tartışmaya açılmasına vesile olmuş, XVIII. yüzyılda yaşanan Aydınlanma Çağı'nda ve Fransız İhtilali sonrasında tartışma daha da büyümüştür. Bu dönemde kadın - erkek eşitliği tartışmasında evlilikte hak eşitliği, kadının eğitimi ve siyasal haklar konuları ön plana çıkmıştır (Avcı, 2016: 227). Kadın haklarının gelişiminde tartışmaları başlatanlar erkekler olmasına rağmen tartışmanın savunucuları arasında kadınları da görmek mümkündür. 1793 yılında Fransız Parlamentosunda Madam La Cambe, Olympe de Gouges ve Roland kadın hakları konusunda ciddi tartışmalar yapmışlar ve neticesinde giyotinle idam edilmişlerdir (Göksel, 1988: 21-23; Karadaş, 2019). Mücadele veren bu kadınlardan Olympe de Gouges 1791'de İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki "insan" ile kastedilenin erkekler olmasından dolayı karşı tez olarak ilan ettiği "Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi" ile kadın hakları ile ilgili ilk bildirgeyi yayınlamıştır (Gerdhard, 1990). 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan eşitlik,

⁶ Bu fermanla ilgili olarak Şeriye sicillerine yansıyan durumlar olmuştur. İstanbul Şeriye Sicilli d. 24, Varak No: 12a Hüküm1'de.

⁷ "Kaymakam Paşa, İslambol avretlerini tebdillerde görüyorum. Ferace ve hotozları gayet beddir. Cümle mahall imamlarına mahalle mahalle emir gönderesin. Feracelerin yakalarını kıt eylesünler. Açık renkler, hazanî rengi ve o makule ferace giymesünler ve yaşmakları öyle etmesünler. Mücevherâtları ve yemeni rengi görünüyor. Ve zâbitâna tenbih edesin öyle karılara rast geldikde hotozunu ve yakasını kessünler. Sen de rast gelürsen kesesin. Ben de eğer tebdilde rast gelürsem kestiririm"; 21 Ramazan 211 (M. 20 Mart 1797) tarihli hatt-ı hümayunda "Benim Vezirim, Nisâ tafesi çarşu pazarda açık renk feraceler ile gezüb edepsizlik etdikleri mesmû'um ve mazurum oldu. Fimâ-ba'd açık renk ferace ve hadden ziyade yaka giymeyüb herkes ırz u edebiyile olmasını iktizâ edenlere tenbih ve terzilere dahi bu makule edepsiz esvabları diktirmeyüb şedid men ve yasağ idesin. Bu makule şeylere aralık aralık bakılmak ve yakalar kesilmek ve bazı edepsizlikleri nefy-i bilâd eylemek lazım iken niçin bakmıyorsun. Her kim olur ise olsun men' ve elbette def eyleyüb hakkı edebiyile gezdiresin" (Hat 191/9273- AE. SSLM. III, 24208).

özgürlük gibi kavramların kadınlara etkisi olarak görülebilecek olan bu hareketin devamında ise kadınlar haklarını alabilmek için daima mücadele etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde değişim ve dönüşümün yaşandığı, yenileşme ve batılılaşmanın hız kazandığı dönem şüphesiz XIX. yüzyıl olmuştur. Bu durum Osmanlı toplumunda kadının statüsünü ve konumunu da etkilemiştir. Tanzimat (1839-1876) döneminden itibaren Osmanlı toplumunda kadın daha görünür olmaya başlamış, I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Meşrutiyet (1908-1918) dönemleri itibarıyla da kadınlarla ilgili çalışmalar artmaya başlamıştır. Genel olarak Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketlerinin başladığı dönem olarak ifade edilen Tanzimat dönemi öncesinde kadının statüsüne bakıldığında özellikle şehirlerde ev içinde olduğu görülmektedir. Sosyal hayatın dışında olan kadın Tanzimat'tan sonraki dönem içinde kadın dergilerinin⁸ çıkması, kadın derneklerinin⁹ kurulması ve savaşlar nedeniyle çalışma hayatına katılmaları kadınların toplum içinde görünmeleri sürecini hızlandırmıştır (Sezer, 1998: 890).

Kadınların toplum içinde görünür hale gelmesi sonucunda öğretimle ilgili hakları da gündeme gelmiştir. Daha önce genellikle varlıklı ailelerin kızlarına evde özel hocalardan alabildiği eğitim, bu dönemde devlet eliyle kızların da eğitim ve öğretime dahil edilmesi şekline dönüşmüştür. Sıbyan¹⁰ mekteplerinden sonra rüştiye ve idadilere gitmeye hak kazanan kızların eğitimi 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile yasal bir zemine oturtulmuştur (Kodaman, 1991: 25-26). Kızlara verilen bu haklara bağlı olarak bu okullarda görev yapacak kadın öğretmenlerin eğitilmesi için de bu dönemde Dar'ül-Muallimat (1870) açılmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanun-u Esasi'de ilk öğretim meselesi de ele alınmış ve zorunlu eğitimin bütün Osmanlı vatandaşları için geçerli olduğuna dair bir ibare ile kızların ilköğretime katılması zorunlu hale getirilmiştir. 1913 yılında çıkarılan "Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkiti'nin" yürürlüğe girmesiyle iptidâî okulları ile rüştiyeler birleştirilerek eğitim süresi altı yıla çıkarılmıştır. Böylece kızların zorunlu eğitim süresi altı yıl olmuştur. Yine aynı dönemde lise düzeyinde eğitim verilen kız idadileri de açılmış ancak bu uzun ömürlü olmamış, Maarif Nezareti'nin vilayet merkezlerindeki yedi yıllık idadileri sultaniye çevrilmesi kararıyla kızların okulları da sultaniye çevrilmiştir. Daha önce ortaöğretim hakkını elde eden kadınlara 1914 yılına gelindiğinde İnâs Darülfünun'a gitme hakkı verilerek yükseköğretim almaları imkânı verilmiştir (Sezer, 1998: 889-890; Arıç 2023; Tümer Erdem, 2013; Kodaman: 1991). İnâs Darülfünü'nunun açılmasıyla aynı zamanda İnâs Sanayi-i Nefise Mektebi açılarak kız öğrencilerin okullarında çalışacak kadın resim öğretmenleri yetiştirilmek

⁸ Kadınlar Dünyası, Hanımlar Âlemi, Kadın, Genç Kadın ve Türk Kadını.

⁹ Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1324- 1908). Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniye (1325-1909), Esirgeme Derneği (1325-1909), Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1331-1915).

¹⁰ "Sıbyan mektepleri 1862'den sonra İptidâî okulu olarak usûl-ü cedîd üzere açılıp Maarif Nezaretine bağlanmıştır" (Kodaman, 1991: 145). Buna göre Sıbyan mektebi ibaresi yerine aslında iptidâî okul denmesi gerekmele birlikte literatürde bu iki ismin bazen birbiri yerine bazen de ayrılmak suretiyle kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

hedeflenmiştir. İnâs Darülfünunu'nun 1918-1919 öğretim yılının ortasında kapatılarak Darülfünun'a aktarılmasıyla Darülfünunun tek çatı altında karma eğitimin verildiği bir kurum haline dönüşmüş ve kızların edebiyat, tabiiyat ve riyaziyat şubeleri dışındaki birimlerde özellikle tıp şubesine katılmalarına imkân sağlanmıştır. Darülfünun'da karma eğitime geçilmesi inâs sultanilerinin eğitim müfredatının da yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. İnâs sultanilerindeki eğitim programı kızların iyi bir eş, anne ve ev idarecisi olmasını sağlamak üzere planlandığı için erkeklerin programlarından farklıdır. Darülfünun'da karma eğitim bu programların birbiriyle eşitlenmesine vesile olmuştur (Tümer Erdem, 2013: 424). II. Meşrutiyet dönemindeki bu gelişmeler Cumhuriyet döneminde kızların okullaşmasının zeminini hazırlaması açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde hukuki alanda kadın ise başlı başına ayrı bir konu olarak ele alınması gereken bir mevzudur. Osmanlı Devleti'nde kişilerin hukuku daha çok düalist yapı içinde Şer'i hukuk kapsamında ele alınmıştır. XVI. yüzyılın ortalarına kadar mezhepler arasında daha esnek değerlendirilen aile hukukunun temeli olan evlenme akdi 1544'ten sonra katılmıştır. Bu tarihten XX. yüzyıl başına kadar Hanefi mezhebi devletin resmî mezhebi olarak benimsenmiştir. Tanzimat döneminde Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında hazırlanan Mecelle-i Ahkam-ı Adliye 1869-1876 yılları arasında yürürlüğe girmiştir. Osmanlı Devleti'nin hatta İslam dünyasının ilk medeni hukuk metni olarak kabul edilen Mecelle'de özel hukuk alanlarından aile ve miras konuları tam olarak ele alınmamıştır. Aile ve miras hukukunun ele alınmamasının özünde Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın etkisi ile kadınların toplum içinde özellikle iş hayatında daha görünür hale gelmesi kadınların hukuki haklarının da tartışılmasında etkili olmuştur. Dönemin aydınlarının da konuya el atmasıyla kadınların haklarıyla ilgili çalışmalar zaruri hale gelmiştir. 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin kabul edilmesi hem Osmanlı Devleti'nde hem de İslam dünyasında kadının haklarının hukuki metinlerde ilk kez yer alması bakımından önemlidir. Hukuk-ı Aile Kararnamesi evlenme ve boşanma konusunu ele alan düzenlemeler ihtiva etmektedir. Kararnamede nişanlanma, evlenme yaşı, akıl hastalarına evlenme ehliyeti tanımaması, evlenmenin ilanının zorunlu hale getirilmesi, evlilik akdine kadının "evlilik sırasında kocasının başka bir kadınla evlenmemesi, eğer evlenirse kendisinin veya ikinci kadının boş olması şartını" koyabilmesi gibi maddeler bulunmaktadır. Bu haliyle poligaminin önlenmesi de sağlanmaya çalışılmıştır (Yurtseven 2003: 202-220; Küçükçiryakı 2014: 177-201).

2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Kadın Hakları ve Statüsü

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri incelendiğinde daha Cumhuriyet'in ilanından önce İzmir İktisat Kongresi öncesi İzmir'de eski gümrük binasında halk ile yaptığı toplantıda halktan gelen sorulardan "kadınların hayatı içtimaiyemizdeki mevkiinin ne olmak lâzım geleceği" şeklindeki soruya verdiği cevabında kadınların

yüceliğini ve anne olarak toplumun yetiştirilmesi ve aydın olmasını sağlayacak memban da kadın olduğunu dile getirdiğini görmek mümkündür (Ek-1) (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2006 (31.01.1923), 286-287).

Atatürk'ün Türk kadını hakkındaki sözlerinin arkasında içinde yaşadığı toplumu iyi değerlendirmesi ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin son yıllarında toplumsal alanda görülür hale gelen kadının Millî Mücadele döneminde vatanın kurtuluşunda "ben de varım" diyebilmiş ve işgale karşı Türk ordusunun bir ferdi olarak görev almış olmasının etkisini görmek mümkündür. Bu süreç Cumhuriyet'in ilanından sonra daha da hız kazanmış öncelikle 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanun'u örnek alınarak Türk Kanunu Medenisi¹¹ hazırlanmıştır (Kanun No: 743 ve Kanun: 4721). Türk Kanunu Medenisi ile kadınlara kişi hak ve özgürlükleri verilmiştir. Bu kişi hak ve özgürlükleri evlenme, boşanma, mirastan eşit pay alma, çalışma hakkı gibi hakları kapsamaktadır.

Cumhuriyet döneminde kızların okullaşması yukarıda da ifade edildiği gibi II. Meşrutiyet dönemindeki gelişmelerin üzerine şekillenmiştir. İnâs Darülfünun'u 1919 yılında Darülfünun ile birleşmesi karma eğitimin üniversite seviyesinden başlamasına da vesile olmuştur. 1921-1922 eğitim- öğretim yılında Hukuk Fakültesi, 1922-1923 öğretim yılında da Tıp Fakültesi kız öğrencilere de kapılarını açmıştır (Akyüz, 2019: 398). Karma eğitimin yaygınlaşması ise ortaokul seviyesinde kızların gidebileceği okulların olmadığı yerlerde mecburiyet ile başlamıştır. 1927-1928 öğretim yılı başında 23 karma, 12 kız ve 34 erkek ortaokulu varken, bu sayılar 1935-1936 öğretim yılına gelindiğinde 85 karma, 10 kız ve 5 erkek ortaokulu olmuştur. 1924 yılında ilkokulların da karma eğitime geçmesiyle ilgili karar alınmıştır. Liselerde karma eğitim konusu ise 1930'lardan sonra gündeme gelmiştir. 1923'te Türkiye'de 9 kız ve 14 erkek lisesi mevcuttur. 1934-1935 öğretim yılından itibaren tek lisesi bulunan illerde karma eğitime geçilmesi zaruri hal almış ve 19 lise de karma eğitime geçilmiştir (Akyüz, 2019:398-399).

Her ne kadar önce üniversite sonrasında ise sırasıyla ortaokul, ilkokul ve liselerde karma eğitime geçilmişse de Heyet-i İlmiye ve Milli Eğitim Bakanlığı Şura kararlarında kadına biçilen görev ağırlıklı olarak toplumu daha iyi yetiştirmek, iyi bir anne ve iyi bir eş olmak olduğu için genellikle ayrı kurumlar açılarak, farklı eğitim programları hazırlanması tavsiyesi yapılmıştır (Candeğer, 2015).

İş gücü alanında kadınlara Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrası ihtiyaç artmış ve bu şekilde kamusal alanda kadınlar işçi statüsünde görülmeye başlanmıştır. Özellikle gıda ve silah fabrikalarında çalışmaya başlayan kadınlar Türkiye'de kadın işçi sınıfının genişlemesinde rol oynamışlardır. Millî Mücadele döneminde kadın işçilere olan ihtiyaç daha

¹¹ Türk Kanunu Medenisi'nde bulunan bazı maddeler daha sonraki yıllarda kaldırılmış ya da eklenmiştir. Son olarak 22.11.2001 tarihinde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak güncellenmiştir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

da artmış ve sonrasındaki dönemde sanayi işletmelerinde kadın ve genç işçilerin sayısında önemli oranda artış yaşanmıştır. Kadın ve gençlerin korunmasına yönelik ilk düzenlemeler 24 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” çerçevesinde yapılmıştır. Bununla birlikte 1924'te çıkarılan 394 (Kanun No: 394) sayılı yasa ve 1935 yılında çıkarılan 2739 (Kanun No: 2739) sayılı yasa ile başta kadınlar olmak üzere bütün çalışanların hakları yasal güvence altına alınmıştır. Kadınların çalışma hayatının düzenlenmesi ile ilgili en önemli yasa ise 1936 tarihli “İş Kanunu”dur (Kanun No: 3008)¹². 8 Haziran 1936'da kabul edilen kanuna göre çalışanların çalışma koşulları yeniden düzenlenmiştir. 1937 ve 1943 yıllarında yapılan işçi istatistiklerine göre 1937'de 50.131 olan kadın işçi sayısı 1943'te 56.937'ye çıkmıştır. 1955'te kadınların çalışma hayatında varlığı %70 oranına ulaşmışken 1990'larda bu oran %30'lara düşmüştür (Ağlı ve Tor, 2016: 94-95; Belenli, 2017: 103-131).

Siyasal haklar konusunda Avrupa'da Fransız İhtilali'nden sonraki dönemde kadınlar varlıklarını ortaya koymaya çalışmışsa da XX. yüzyıl başına kadar maalesef başarılı olamamışlardır. XX. yüzyılın başından itibaren ise Kuzey Avrupa ülkeleri olan Finlandiya, Norveç, İsveç gibi ülkelerde kadınlar siyasal yaşama dahil olmayı başarmışlardır. İngiltere'de I. Dünya Savaşı döneminde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1919'da kadınlar seçme seçilme hakkına sahip olmuşlardır (Konan 2011: 160). İslam ülkeleri arasında ise kadınlara ilk oy verme hakkını Azerbaycan 1918'de vermiştir (<https://scwra.gov.az/az/view/articles/334/azerbaycan-xalq-cumhuriyyetinin-qadin-siyaseti>, Erişim Tarihi: 31.05.2023).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kadınların seçime katılmasıyla ilgili konu Meclis-i Mebusan'da bir kez gündeme gelmiş olmakla birlikte bu öneri kabul görmemiştir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 14 Haziran 1909; Olgun, 2014: 191-193). 1913 yılında kurulan “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” (Osmanlı Kadınının Hakkını Savunma Derneği) Kadınlar Dünyası isimli dergide kadın sorunlarına değinerek Osmanlı kadınının toplumsal hayatta etkin rol oynaması için çaba göstermiş ve 1921 yılında kadınların seçme ve seçilme hakkını gündemine almıştır (Konan, 2011: 165).

TBMM'nin açılmasından sonraki dönemde 16 Haziran 1923'te “Kadınlar Halk Fırkası” kurulmuştur. Parti Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin devamı niteliğinde olsa da herhangi bir faaliyet göstermeden kapanmıştır (Kaplan, 1996: 271-272). Bu partiyi 1924 yılında açılan “Türk Kadınlar Birliği” derneği takip etmiştir. Hem partinin hem de derneğin hedefi Türk kadınının siyasal alanda seçme ve seçilme hakkını elde edebilmesi olmuştur. Türk Kadınlar Birliği 1935 yılında Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını alması sonrasında kendini feshetmiştir (Toprak, 1994: 5-12; Konan, 2011: 166; Kaçar, 2020). 1923 yılında TBMM'de Milletvekili Seçimi Kanunu görüşmelerinde tasarıdaki “her 20.000 erkek nüfusa bir

¹² Bu kanunla kadınların çalışma hayatında doğum ya da emziliklik gibi durumlarına ait maddelerin bulunması ise kadınların haklarının iş hayatında korunmasına yönelik önemli adımlardır.

milletvekili seçilecektir” ibaresindeki “nüfusa” sadece erkek nüfus mu, kadınlar da dahil edilecek mi şeklinde gündeme gelmiştir. 1924 anayasası hazırlığında kadına seçme seçilme hakkı meselesi yine gündeme gelmiş, “18 yaşını bitiren her Türk’ün milletvekili seçimlerine katılabileceği” cümlesi tepkilere neden olmuştur. Celal Nuri Bey’in bu cümledeki “her Türk” ibaresinden “sadece erkeklerin anlaşılması” gerektiğini söylemesi üzerine Recep Bey “Kadınlar Türk değil mi beyefendi?” şeklinde bir soru sorar. Celal Nuri Bey’in “Türk’tür.” cevabına binaen Recep Bey, “Mademki Türk dediniz, maddenin şümulü içinde Türk kadını da vardır” der. Bu sırada Urfa Milletvekili Yahya Mehmet Bey “30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk, milletvekili seçilmek salâhiyetine sahiptir” şeklinde bir önerge vermiş ancak bu önerge kabul edilmemiştir (Konan, 2011: 166).

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1930 yılına gelindiğinde kadınların belediye seçimlerine katılmaları meselesi gündeme geldiğinde mecliste konu tartışılırken dönemin Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey’in;

“Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeğiyle yan yana her fedakarlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete her cefaya ve her acıya katlanan milletin, vatanın felaket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan Cumhuriyetle elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi yerini alacaktır.”

şeklinde görüşünü belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:22-23). Meclisteki tartışmaların neticesinde 14 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan Belediye Kanunu ile kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmiştir (Kanun No: 1580¹³).

1930 yılında kadınların belediye seçimlerine katılması deneyimin ardından, 1933 yılında 442 Sayılı Köy Kanunu’nun 20. ve 30. maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili meclis görüşmeleri esnasında Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey’in aşağıdaki konuşması önemlidir (TBMM Zabıt Ceridesi 1933: 48-50).

“Türk kadını, tarihin ilk devirlerinden beri daima faziletin, cesaretin, şecaatin ve aynı zamanda yurt sevgisinin sıcak bir kaynağı olmuştur. Eğer Türk çocukları tarihte büyük şerefler kazanmışlarsa ve diğer milletler arasında şerefraz olmuşlarsa emin olunuz ki bu ana kucağında aldığı terbiye sayesinde olmuştur. Eğer Türk çocuğu zinde ve sıhhatli ise güçlü ve kuvvetli ise emin olunuz ki bu anasının damarlarında cvelan eden kanın temizliği ve terbiyesinin sağlamlığındandır. Eğer Türk çocuğu tarihte en yüksek seciyeli bir insan olarak tanınmışsa eğer Türk çocuğu dünya da en yüksek insanıyetperver olarak tanınmışsa emin olunuz ki ana kucağında aldığı şefkatten mülhem olmuştur. Türk kadınının mazisini saymak malumu ilam

¹³ 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 23 ve 24. maddelerinde Belediye Meclisi İntihabına katılma ile ilgili şartlarda kadın ya da erkek ayrımı yapılmamıştır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

kabilinden bir şey olur. Kendisi evimizin müdürüdür. Köy de de köy iktisadiyatının müdürü odur. Herhangi bir köye giderseniz en evvel karşınıza köyün iktisadiyatını idare edenin kadın olduğunu görürsünüz. Kadına evinde olduğu gibi belediyelerde olduğu gibi, köylerde de idare hakkını vermek bir vazifedir. Ona köyde muhtar olmak ve muhtar intihap etmek hakkını vermekle kendisine karşı bir şükran eseri göstermiyoruz. Kendisinin zaten ve tabiaten haiz olduğu hakkını kanunen ifade etmiş oluyoruz. Bu köy kanunu hakkında göstereceğimiz alaka Türk kadını için şurada diktiğimiz abideden daha güzel, daha insani bir abide olacaktır. Kanunun heyet-i umumiyesi Türk kadınına köylerde de haklarını veren bir kanundur.”

Bu konuşmanın ardından 26 Ekim 1933'te kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu'nun 20. ve 30. maddelerinde değişiklik yapılmak suretiyle kadınlara köy muhtarlığı ve ihtiyar heyeti seçimlerine katılma hakkı verilmiştir (Kanun No: 2329). Kanunun çıkmasından sonrasında 12 Kasım 1933'te yapılan muhtarlık seçimlerinde ilk kadın muhtar Aydın'dan seçilmiştir (Güneş 2010: 176).

1934 yılında ise kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilerek kadınların siyasi hakları peyderpey kanunlar ile garanti altına alınmıştır (Kanun No: 2598). 5 Aralık 1934'te TBMM'de kabul edilen kanun layihası¹⁴ ile kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilerek 1935 yılında yapılan seçimlerde kadın adaylar da yer almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi 1934: 85; BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer: 2-9-15, 18.12.1934). 8 Şubat 1935'te yapılan milletvekili seçimlerinde 17 kadın milletvekili seçilerek mecliste Türk kadını temsil hakkını elde etmişlerdir (Özer, 2013: 158; Mumyalmaz, 2023). 1936 yılında yapılan ara seçimlerde Çankırı milletvekili olarak Hatice Özgener'in TBMM'ye girmesiyle birlikte mecliste kadın milletvekili sayısı 18'e yükselmiştir. 1936'da Hatice Özgener'in milletvekili olmasıyla birlikte TBMM'de kadının temsil oranı % 4,5 olmuştur. 1939 ve 1943 seçimlerinde 16 kadın milletvekili ile bu oran % 3,7'ye düşmüştür. Düşüş sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1946'da dokuz, 1950'de üç, 1954'te dört, 1957'de sekiz, 1961'de üç, 1965'te sekiz, 1969'da beş, 1973'te altı, 1977'de dört, 1983'te 12, 1987'de altı, 1991'de sekiz, 1995'te 13, 1999'da 23, 2002'de 24, 2007'de 50, 2011'de 79, 7 Haziran 2015'te 98, 1 Kasım 2015'te 81, 2018'de 104 ve 2023'te ise 119 kadın milletvekili TBMM'de görev almıştır (Emiroğlu, 2022:1191; Doğramacı, 1988; *Seçim İstatistikleri (2009-2019); Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011: 5; TBMM Sandalye Dağılımı*). 1935 yılında mecliste 18 kadın ve %4,5 oranıyla başlanılan kadınların milletvekilliği süreci 1961 yılında %0,7 oranına kadar düşmüştür. 1999 yılından sonra tekrar yükselişe geçen kadın milletvekili oranı 2023 yılında yapılan seçim ile %19,8'lere ulaşmıştır. XXI. yüzyıl başında dünya genelindeki kadın milletvekili oranlarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki kadın milletvekili

¹⁴ Teşkilâtı esasiye kanununun 10 ve 11'inci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun;
Madde1- Teşkilâtı esasiye kanununun onuncu ve on birinci maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:
Madde10- Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.
Madde 11- Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.

oranlarının çok düşük olduğu da görülmektedir. Kadınların parlamentolarda en yüksek oranda temsil edildiği ülke %44,7 ile İsveç olurken en düşük temsil edildiği ülke Malta %8,7 oranındadır. Bu dönemde 2011 yılında Türkiye'deki oran ise %14,4 olmuştur (*Milletvekilliği Genel Seçimleri 1923-2011*: 6).

Milletvekili seçme ve seçilme hakkını alan Türk kadını 1950 yılında ilk Şehir Belediye Başkanı'nı Mersin'de seçmiştir. 1971 yılına gelindiğinde ise TBMM başkanvekilliği görevinde yine bir kadın görmek mümkün olacaktır (Doğramacı, 1988: 103). 1993 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı görevinde yine bir kadın görmek mümkün olabilmektedir.

22 Nisan 1935'te İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı'nda Atatürk tarafından himaye edilen "Milletlerarası Kadın Kongresi'ne" dünya çapında ünlü kadınlar ve yazarlar katılmıştır. Kongreye gönderdiği telgrafta "Siyasî ve İçtimâî hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim" diyen Atatürk Türk kadınının dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekli de "Türk kadınlığının dünya kadınlarıyla el ele vererek dünya barışı ve güvenliği için çalışacağına" da işaret etmiştir (Göksel 1984:219). 1935 yılında kadınların TBMM'de temsil hakkını elde etmesi aslında onun dünya kadınlarıyla benzer şekilde yükselişi için bir yol olarak açılıp uluslararası arenada da kadınların önü açılmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türk kadınının eski Türklerdeki gibi toplumsal ve siyasal alanda hak ettiği yere ulaşması için desteklemişse de sonraki yıllardaki gelişmeler kadının yükselişini önlemiştir. Özellikle siyasal alanda kadınların yeterince temsil edilememiş olması Türk kadınının istenilen seviyelerde haklarını kullanamadığını da göstermektedir.

3. Değerlendirme ve Sonuç/Sonuç

Eski Türk Devletlerinde yönetimde hakan ile eşit statüde olan kadın, aile yaşantısı içinde de çağdaşı diğer toplumlardaki hemcinslerine göre daha özgürdür. İslamiyet'in kabulü sonrasında uzun bir süre sosyal hayattaki yerini koruyan kadın Türklerin Anadolu'yu yurt tutması ve diğer medeniyetlerle karşılaşması sonucunda bu medeniyetlerden de etkilenecek kadını özellikle şehir yaşamında evin içine sokmuştur. XVIII. yüzyıl Avrupa'da kadın-erkek eşitliği tartışmalarının yapıldığı dönem iken, Osmanlı Devleti'nde kadının sokağa nasıl çıkacağı ile ilgili fermanların yayınlandığı dönemdir. XIX. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nde de bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamış ve bundan kadınlar da nasibini alabilmişlerdir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kadınların eğitimi, çalışma hayatında kadının varlığı gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. XX. yüzyıla kadar olan gelişmeler sonraki yıllarda meyvesini vermeye başlamış ve kadınlar öncelikle eğitim hayatında karma eğitime dahil olmuşlardır. 1917 yılında çıkarılan Aile Hukuku Kararnamesi ile kadının bireysel hak ve özgürlükleri kanuni temele dayandırılmıştır.

Millî Mücadele döneminde Türk kadını elinin hamuruna bakmadan erkekleriyle birlikte omuz omuza vatan müdafaasında rol almış ve sonraki dönemde de daha insani yaşam

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

koşullarına giden sürece bizzat dahil olmuştur. TBMM'nin açılması sonrası ise Türk kadını çağdaşlaşma yolunda daha akılcı ve yere basan adımlarla haklarını almıştır. Öncelikle eğitimin her kademesinde okuma hakkını alan kadın 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulüyle özel hukuk alanında bireysel haklarına kavuşmuştur. 1930-1933 ve 1934 yılında siyasal haklarına kavuşan Türk kadını 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile de çalışma hayatındaki hak ve özgürlüklerine kavuşabilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinde daha Cumhuriyet'in ilanından önce mevzubahis olan "Kadın'ın içtimai hayattaki yeri" meselesi sonraki yıllarda istenilen seviyelerde olamamıştır. Günümüz kadınlarına bırakılan miras maalesef korunamamıştır.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer: 2-9-15, 18.12.1934.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın, 2015. Yay. Haz. Ersin Kırca, Kevser Şeker, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

İstanbul Şerhi Sicilli d. 24, Varak No: 12a Hüküm1.

Kanun No: 394; Hafta Tatili Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*: 21.01.1924, 54, *Düstur*: Tertip: 3, C. 5:226.

Kanun No: 743; Türk Kanunu Medenisi, *Resmî Gazete*: 04.04.1926, 339, *Düstur*: Tertip: 3, C. 7: 237.

Kanun No: 1580; Belediye Kanunu, *Resmî Gazete*: 14.04.1930, 1471, *Düstur*: Tertip: 3, C. 11, 80.

Kanun No: 2329; 442 Sayılı Köy Kanunu'nun 20'nci ve 30'uncu maddelerinin değiştirilmesine dair kanun, *Resmî Gazete*: 28.10.1933, 2540.

Kanun No: 2598; İntihabı Mebusan Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve kanuna bir madde ilavesine dair kanun, *Resmî Gazete*: 11.12.1934, 2877, *Düstur*: Tertip: 3, C. 16.

Kanun No: 2739; Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkında kanun, *Resmî Gazete*: 27.05.1935.

Kanun No: 3008; İş Kanunu, *Resmî Gazete*: 15.06.1936 (Kabul Tarihi: 08.06.1936), 3330: 6621-6639.

Kanun No: 4721; Türk Medeni Kanunu, *Resmî Gazete*: 08.12.2001, 24607, *Düstur*: Tertip: 5, C. 41.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. 1909. Devre 1, C.4, İçtima: 92, 1 Haziran 1325, (M. 14 Haziran 1909).

TBMM Zabıt Ceridesi. 1930. Devre 3, C.17, Birleşim: 37, 20.03.1930 :22-23.

TBMM Zabıt Ceridesi. 1933. Devre 4, C. 17, Birleşim: 26, 26.10.1933: 48-50.

TBMM Zabıt Ceridesi. 1934. Devre 4, C. 25, Birleşim: 12, 5.12.1934: 85.

TBMM Sandalye Dağılımı. <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>, Erişim Tarihi: 15.06.2023.

Ağlı, Esra; Tor, Hacer, 2016. "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türk Kadınlarının Eğitim, Sosyal ve Siyasal Hayattaki Durumlarının Değerlendirilmesi". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (2): 92-105.

Akyüz, Yahya. 2019. *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2019)*, 31. bs. Ankara: Pegem Akademi.

Argıt, Fatma Betül İpşirli. 2015. "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam". *İstanbul Tarihi*, İstanbul: İSAM Yayınları: 230-263.

- Arıĝ, Ayten Sezer. 2023. "Atatürk Dönemi Kadın Hakları". *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-kadin-haklari/> Erişim Tarihi: 09.05.2023.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. 2006, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Avcı, Müşerref. 2016. "Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 55: 225-254.
- Belenli, Tuĝba. 2017. *Türklerde Sosyal Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Uygulanan Sosyal Politikalar (1938'e kadar)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Candeger, Ümmügülsüm. 2015. "Milli Eğitim Şura Kararlarında Kadının Yeri (1939-2014)", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu (26-28. 11.2015)*, II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi: 523-527.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. 2017. "Mehir ne demektir?". Din İşleri Yüksek Kurulu, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/808/mehir-ne-demektir> Erişim Tarihi: 27.05.2023.
- Doĝramacı, Emel. 1988. "Atatürk ve Türk Kadını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(13): 91-106
- Donuk, Abdulkadir. 1982. "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XXXIII (33), Mart (1980-1981): 149-160.
- Emiroĝlu, Atiye. 2022. "1923 ve 1960 Arası Türkiye'de Kadın Hakları ve Türk Kadınının Edindiği Hakları Kullanmaları". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (3): 1186-1198.
- Ergin, Osman Nuri. 1977. *Türk Maarif Tarihi*. V. İstanbul: Eser Matbaası.
- Gerdhard, Ute. 1990. *Gleichheit ohne Angleichung*. München, Verlag C.H. Beck :263-269'dan çev. Ece Göztepe, 1996. "Kadın ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe de Gouges (7 Eylül 1791)". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 45: 185-193.
- Gökalg, Ziya. 1968. *Türkçülüğün Esasları*, 7. bs. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Göksel, Burhan. 1984. "Atatürk ve Kadın Hakları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1 (1): 213-235.
- Göksel, Burhan. 1988. *Çağlar boyunca Türk kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Gördegir, Ercan. 2019. "İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri". *Journal of History School*, 43, 1324-1340.
- Güneş, Günver. 2010. "Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin Hanım". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX (20-21): 171-190.
- İnan, Ayşe Afet. 1985. "Çağdaşlaşmada Kadın Hakları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (2): 331-334.
- Kaçar, Aliye. 2020. *Kadınlar Halk Fırkasından Türk Kadınlar Birliğine Kadın Hareketi ve Basına Yansımaları (1923-1935)*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa.
- Kafesoĝlu, İbrahim. 1994. *Türk Millî Kültürü*. 11. bs. İstanbul: Boĝaziçi Yayınları.
- Kaplan, Leyla. 1996. "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34): 269-276.
- Kaplan, Leyla. 1998. *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

- Karadaş, Sarin. 2019. *Kadınların Fransız Devrimi'ndeki Rolü: Oyuncu Claire Lacombe, Oyun Yazarı Olympe de Gouges Örneği*. İstanbul Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Kılıç, Latife Kırbasoğlu. (2013). "Başlangıçtan Günümüze Türklerde Kadın ve Kadın Eğitimi". *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 4 (20), 121-142.
- Kodaman, Bayram. 1991. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konan, Belkıs. 2011. "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 60 (1), 157-174.
- Köken, Arif Hüdayi; Büken, Nükhet Örneç. 2018. XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyan-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı). *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (2), 113-119.
- Kurnaz, Şefika. 1991. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. 2. bs. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Küçüktiryaki, Ahmet Yasin. 2014. "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (26): 177-201.
- Kütükoğlu, Mübahat S. 2020. *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*. 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. 2012. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Mumyaz, Hatice Güzel. 2023. "Kadın Temsiliyeti ve 1935 Seçimleri". *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kadin-temsiliyeti-ve-1935-secimleri/?pdf=3549> Erişim Tarihi: 26.05.2023.
- Nisa, 3: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/496/3-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 08.06.2023.
- Olgun, Kenan. 2014. *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özer, Sevilay. 2013. "Kadınlara Seçme Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyuna Yankıları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49 (85), 131-168.
- Sezer, Ayten. 1998. "Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (42): 889-905.
- Seçim İstatistikleri 2009-2019*. 2022. Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sümer, Faruk. 1999. *Oğuzlar (Türkmenler)- Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*. 5. bs. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Toprak, Zafer. 1994. "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan (Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935))". *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 2: 5-12.
- Turan, Osman, 1994. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi-I*. 7. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tümer, Erdem, Yasemin. 2013. *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*. Ankara: TTK
- Yanıkoglu, Kübra. 2014. *Modernleşme ve Kadın Bedeni Bağlamında Türkiye'de Başörtüsü Sorunu*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Yurtseven, Yılmaz. 2003. "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2): 199-250.

İnternet Kaynakları

<https://scwra.gov.az/az/view/articles/334/azerbaycan-xalq-cumhuriyyetinin-qadin-siyaseti>

Erişim

Tarihi: 31.05.2023.

Ekler

Ek-1 Atatürk'ün 31 Ocak 1923 tarihinde İzmir'de halk ile yaptığı toplantıda kadınlar ile ilgili sözleri.

"Kudreti fatıra insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerlerinin lâzım ve melzumudur. Hazreti Âdem'le Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair olan nazariyat mütehaliftir, bunlardan bahsetmiyeceğim. Ondan sonraki devirlerden iptida edeceğim. Şuna kani olmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Nitekim hepimiz padişahlar hakkında mevhum telâkkiler besliyorduk, bunlar validelerimizin verdiği sakim telkinatın neticesi idi. Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin ademi muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir. İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğher uzvu atalette olursa o heyeti içtimaiye mefluçtur. Bir heyeti içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakkıf olduğu bütün esbab ve şeraii tekabbül etmesi icabeder. Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır. Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayatı içtimaiyede dahi taksimi vezaif vardır. Bu umumî taksimi vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi aynı zamanda heyeti içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesaii umumiyeye dahi dahil olacaklardır. Kadının vezaifi beytiyesi en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir. Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti lâyıkiyle anlaşılır. Milletiniz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır. Efendiler, affedersiniz, bir noktayı izah için bir ân tevakkuf edeceğim. Efendiler, dediğim zaman hanımefendiler ve beyefendiler demektir. Mucibi suhulet ve hanımlarla efendilerin vahdeti tamamını ifade etmek için bu tarzı hitabı münasip gördüm. Düşmanlarımız bizi dinin tahtı tesirinde kalmış olmakla itham ve

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü

tevakuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, müslim ve müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslam ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katiyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi nazarı tetkikten geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazimatını bizzat mubayaa eden, köyüne dönen ve mesaii umumiyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlıyanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim.

Bir gün Akşehir civarında bir köye gittim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuk vardı. Kendimi belli etmiyerek bir evin önünde duran bir kadına : "Hemşire yağmur var, soğuk var, beni kabul eder misiniz?" dedim. Hiç tereddüt etmiyerek ; " Buyurun" dedi ve beni bir odaya aldı. Odada ateş olmadığı-ve yeni bir ateşin yakılması uzun bir zamana mütevakıf olduğu için : "İsterseniz bizim odaya gidelim. Orada hazır ateş var" dedi. Gittik, müteakiben komşulardan birkaç kadın ve birkaç erkek geldi. Beraber konuşmaya başladık. Konuşurken bana en mühim sualleri soran kadınlar oldu. Askerin vaziyetini, düşmanın halini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular ve bunları sorarken hiçbir telâş ve tekayyüde lüzum görmediler. İnsanca konuştular. Fakat bilâhare benim kim olduğumu anlayınca, telâş gösterdiler ve söyledikleri şeylerden kendilerine bir zarar geleceğini zannederek korktular. Çünkü şimdiye kadar resmî bir adamla açıkça konuşmayı büyük bir kabahat telâkki etmişlerdi. Efendiler, memleketimizde cehil varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir. Diğer bir manzaraya kasabalarda, şehirlerde tesadüf ediyoruz. Bu da ekseriya ecnebi romanlarında okunan kafes efsaneleridir. Şüphe yok ki bu sakim âdatı tamim eden saraylar olmuştur. Kasaba ve şehirlerde ecanibin nazarı dikkati en çok şekli tesettür üzerinde tesebbüt ediyor. Buna bakanlar kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini zannediyor. Mamafih icabı din olan tesettür, kısaca ifade etmek lâzım gelirse, denebilir ki kadınların külfetini mucip ve muhalifi adap olmayacak şekli basitte olmalıdır. Seldi tesettür kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalıdır. Bu sadette son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lâzım idi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, bugünkü icabat ve ihtiyacı esasiyeye gayri kâfidir. Başka zihniyette, başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan bundan sonraki validelerdir. Bu maruzatımın istiklâlini, şerefini, hayat ve mevcudiyetini temin ve idame etmeyi umde ittihaz eden yeni Türkiye devletinin esaslarından birini teşkil etmesi lâzımdır ve inşallah edecektir".